

KOLO I NJEGOV REPRINT

Uz pretisak *Kola* (1842. – 1853.),
Erasmus naklada, Zagreb 1993.

Kada je prije skoro četvrt stoljeća u okviru Instituta, poslije Zavoda za znanost o književnost zagrebačkoga Filozofskog fakulteta, osnovano nakladničko poduzeće Liber koje se specijaliziralo za pretiske najvrednijih književnih i znanstvenih djela nacionalne kulture, prvo je bila pretiskana Danica ilirska. Izbor upravo Danice za “prvi pretisak jednoga starijeg hrvatskog književnog časopisa” činio se logičnim zacijelo i stoga jer se radilo o “prvom hrvatskom književnom časopisu”, kako se u pogovoru pretisku kao i u promotivnim i tekstovima Danica naziva.

Nedavno je jedan također mladi nakladnik promovirao također “prvi hrvatski književni časopis”, medijski također pohvalno prihvaćen i ocijenjen, a radilo se o časopisu koji sebe tako nikad javno nije nazvao. Uostalom, ni sama Danica sebe časopisom nikada nije nazivala, štoviše niti njezin osnivač, vlasnik i glavni urednik Ljudevit Gaj ne zove je časopisom, dok je međutim osnivač i urednik Kola, Stanko Vraz, svoje djelo zvao gotovo isključivo ovom i ovakvom periodičkom odrednicom.

Da se ne radi o pukome formalizmu ili, još bolje, da je puka forma kadšto presudna i za sami sadržaj, pokazuju podjednako i Gajeva Danica i Vrazovo Kolo. Jer da je Gaju bilo tek do forme, on bi već nakon relativno povoljnoga odgovora na njegovu molbu za izdavanje novina pokrenuo svoju Danicu kao književno glasilo, upravo onakvo kakvim ga opisuje u završnom dijelu svojeg programa za novine. Umjesto toga on insistira upravo na dozvoli za političke novine kako bi zapravo svoju politiku preporodnog na-

cionalnog pokreta poturio književnoj Danici. A kad se vlast dosjetila te ime ilirsko zabranila, tek je tada Danica bila osuđena na status književnog tjednika – onako i onoliko kako i koliko je sam Gaj do književnosti držao.

Da je držao više, možda mu se ne bi desilo Kolo, ne bi izgubio neke suradnike i prijatelje, ne bi se desio prvi generacijski raskol u hrvatskoj književnosti nalik nekim kasnijima (pomalo i današnjem!), ne bi tvorac ilirske himne vlastitu budnicu parodirao, ne bi pale prve polemike, ne bi... itd. Umjesto raspredanja što bi sve bilo kad bi bilo jer ta “teorija” uvijek ima i svoj deblji kraj (npr. bi li se uopće desio ilirski pokret?!), valja se poslužiti riječima izravnoga “krivca” za sve to, dakle, riječima samoga Stanka Vraza. U nacrtima svojih u Kolu nikad objavljenih predgovora Vraz vrlo precizno razlikuje književne listove i njihove podvrste (tjednike i dnevnike) od književnih časopisa koje pak dijeli na opće i specijalne. Listovi su književni glasonoše, a časopisi gospodari književnosti; svrha prvih je da izvješćuju o književnim stvarima, a drugih da se bave književnim stvarima i trijezno ih rasuđuju. Slikovito – u stilu našeg romantizma – kazano:

“Svarha književnih listovah jest otvarati i preuredjivati hambare, a svarha časopisah jest donosit u te hambare žita, hlěba”.

Što je tu Danica, a što Kolo?

Danica je to prvo, naime, književni list koji “svoju svarhu dobrim korakom slědi”, “věrni glasonoša književnih i drugih domo-rođnih pojavljenjah”, i tko više od nje zahtijeva “taj ište više nego do šta ima pravo”. Danica “donosi vēsti o glavnih novih pojavljenih i taj onaj kratak članak o istoj stvari”. Za duže “članke i sastavke ne pretiče joj gdě města”, i to je uzrok – dodaje Vraz – “zašto se je sastavilo naše Kolo, koje sve ako i nije povremeni časopis, to se opet po licu i sarcu medju časopise brojiti ima”.

Tako Vraz, iliti Jakob Frass, “Ilir iz Štajera”, “slovenski odmetnik”, jedan od najjačih hrvatskih romantičkih pjesnika, utemeljitelj hrvatske književne kritike, osnivač i urednik prvoga

hrvatskog časopisa, ali i prvi teoretičar periodike kao zasebnoga publicističkog žanra. Njegovoj naime definiciji kao i samoj podjeli časopisa i novina nema se što ni dodati ni oduzeti. Što je dosad mahom u optičaju ona metafora Stanislava Šimića o časopisima kao “motorima književnosti” – osim našem stoljeću primjerenije prisposode s motorima negoli s hambarima! – vjerojatno je i zato što su Vrazovi netiskani uvodnici tek rijetkima bili poznati; čak niti onaj programski nije mu u Kolu objavljen.

Najbolje što se jednoj knjizi može dogoditi to je da se nakon njezina čitanja predmet o kojemu govori ne gleda više na isti način kakvim se gledao prije samoga čitanja. U slučaju Martinčićeve *Knjige o Kolu* časopis Kolo valja odsad gledati kao prvi hrvatski književni časopis čija dosadašnja osobna karta krije ozbiljne pogreške i kao časopis koji je svojom praksom predodredio praksu cijeloga jednog žanra.

Baš kao što je Gaj prvo jednoj ženi, majci Julijani, priopćio odluku da pokrene Danicu, tako i Vraz krajem listopada 1841. izvješćuje D. Jarnević da će “dojuće godine” s Rakovcem i Vukotinovićem izdati “nov časopis koj će donosit ne samo zabavu nego i nauku”. Krajem svibnja 1842. biva oglaseno (od Danice utajeno!) da je izašla i knjiga prvoga hrvatskog “svegranog” časopisa, a u sve tri prve knjige poimenice su ova trojica navedeni kao “izdavatelji”. Na naslovnici IV. knjige – objavljena iste godine nakon treće, a pet nakon pokretanja Kola – prvi put otisnuto je ime Matice ilirske kao izdavatelja. U svima Vraz kao urednik. Kako je Matica ilirska još uvijek samo glavnica u Ilirskoj čitaonici, a Čitaonica kao društvo nije potvrđena, da se izbjegne nejasna pravna situacija između Kola i Matice, u sljedećim svescima izostavljeno je ime izdavača. Na relaciji Matica-Vraz izbijaju nesporazumi; tako Odbor za Kolo, kojeg Vraz kao urednik nije bio član, odbija Vrazov predgovor IV. knjizi. Nalog uredniku da svaka tri mjeseca izdaje po jednu knjigu Kola završio je kažnjavanjem urednika Vraza obustavljanjem plaće. Kada je sredinom 1850. obustavljen rad Narodne čitaonice i Matica prestala biti samo glavnicom,

Matica 1851. postaje društvo, slijednik društva Čitaonice zagrebačke. Tvorac Kola napokon je uspio u njemu objaviti jedan svoj predgovor – zapravo zaglavak VII. knjizi kojom je osnivač i urednik Kola zaključio svojih sedam knjiga; od 24. svibnja 1852. Vraz više nije među živima.

No, i dio gradiva za VIII. knjigu Kola bio je već priredio Vraz, ali tada počinje nova priča u središtu koje je neuspješno traganje za Vrazovim nasljednikom. U igru prvi ulazi A. T. Brlić koji uređuje VIII. knjigu čiji je izlazak oglašen četiri mjeseca nakon posljednjeg Vrazova sveska. Brlićeva knjiga bila je međutim cenzurirana, o čemu će se tek sto godina poslije pisati (A. Barac), međutim bez saznanja i izvora (Brlićev *Dnevnik*).

U VIII. knjigu Brlić je, naime, pod pseudonimom Kazimir K. uvrstio i članke *Kratka uspomena godine 1818. i 1849. i Slavjanstvo i Niemština*, ali za već otisnuto Kolo nije htjela Matica preuzeti odgovornost, pa je Brlić priredio zasebne otiske, a vlasti su uništile i Kolo i separate – osim nekoliko primjeraka. No, ni danas se ne zna ni za jedan eventualno očuvan, makar i neuvezan otisak VIII. knjige Kola s inkriminiranim Brlićevim člancima.

Deveta knjiga teško se rađala: i uz ponovljene pozive i obećani honorar Matica nije dobila priloga od hrvatskih autora. Agonija Kola samo pokazuje koliko je Kolu i hrvatskoj književnosti značio Vrazov entuzijazam. Brlićevim odstupanjem s tajničkoga mjesta u Matici ilirskoj (studen 1851.), raspravlja se treba li Kolu posebnoga urednika. Prošla su više od tri mjeseca, a da Matica nije mogla izdati novu knjigu. Kada napokon Matica shvaća da časopisa nema bez urednika, odlučuje ga tražiti. Prva ponuda adresirana je prosinca 1851. na Maksu Pricu, i to pod uvjetima koje, izgleda, Prica nije mogao prihvatiti. Potom je Dimitrija Demeter javio “da je pripravan primiti uredništvo Kola”, ali pod svojim uvjetima – u prvom redu da ne bude dužan časopisu “dati strogo znanstveni pravac”, ali i da Matica napokon pribavi dopuštenje za izdavanje časopisa. Kad Kolo očito već zamire, done-sena je prvi put takva odluka, ali je i Demeterov pokušaj obnove

izdavanje Kola propao. Ubrzo Kukuljević predloži Mirka Bogovića; ravnateljstvo ga prvo odbija s obrazloženjem da se troškom Matice već izdaje Dubrovnik, a kad ovaj navede da će svoje pravo na Kolo pokriti vlastitim novcem, Matica je pristala. I nakon petnaest mjeseci čekanja pojavila se IX. knjiga Kola urednika i nakladnika Mirka Bogovića, koji kratko nakon objave o izlasku te knjige biva zatvoren, i to kao bivši urednik Nevena. Bio je to kraj prvoga tečaja po svemu zapravo – kako je to isticao Branko Vodnik – “Kola Vrazova”.

Martinčić u osobnoj karti Kola upozorava: “Neki podaci nisu točni: glede izlaska III., VI., VII. knjige”. Katalog Nacionalne i sveučilišne biblioteke bilježi: “Knjiga 1/1842., 2/1842., 3/1843-, 4/1847., 5/1847., 6/1847., 7/1850., 8/1851., 9/1853”.

Martinčić u maniri pravoga filološkog detektiva otkriva:

- Redakcija je pak III. knjige bila zaključena ne u prosincu 1842., nego u prosincu 1843; na unutarnjim stranicama korica uputili su ‘izdavaoci’ uvodnu, oglasnu bilješku “P. n. gospodi štiocem Kola potpisanu dana 25. prosinca 1843.”. Na kraju, o godini izlaska III. knjige govori i kraj knjige; na vanjskoj strani korica otisnut je podatak o tiskaru koji izravno opovrgava podatak s naslovne stranice: “U Zagrebu. /K. p. h. s. d. tiskarnica Dra Ljudevita Gaja. /1844/.” Književni oglas kojim se javlja ‘da je III. knjiga Kola jedared poslije mnogih zaprekah izašla’ potpisan je 2. veljače 1844. Ali ni tada, zapravo, knjiga još nije izišla...

Već, zaključit će autor, “III. knjiga Kola izišla je 1844. godine: a ako se za nju i navodi kao godina izdanja 1843., valja to protumačiti samo kao uobičajeni bibliografski podatak s naslovne stranice”. Još dvaput antidatiraju se Kolove godine izlaženja: “Knjiga VI. nije izišla 1847. nego 1848., a na naslovnoj stranici VII. knjige otisnuta je 1850., iako je izišla 1851. godine.”

Dakle, s prvim hrvatskim časopisom započeo je i proces “kronične antidatacije izlaženja hrvatskih časopisa” koji u naše vrijeme zapravo nikoga više i ne čudi, pa valjda zato nijednom uredniku ne pada na pamet da u identifikacijsku kartu svoga periodika upiše i datum kada je zaključena redakcija broja (čitaj: više-

broja, dakle, sveska!), a pogotovo kada je otisnut. Pola stoljeća nakon Kola teško je zamisliti broj istraživača tipa Martinčićeva koji bi raskrinkali lažnu periodičnost naše periodike. A da to nije tek puko cjepidlačenje, Martinčić dokazuje pomoću tek nekih posljedica antidatacije Kola. Pita se, naime, ne bismo li početak hrvatske književne kritike (Vukotinovićeve *Tri stvari knjiženstva* iz II. knjige) ovim otkrićem morali pomaknuti 1843. na 1844., ne bismo li – istom logikom – zapravo 1994., a ne 1993. trebali obilježiti veliku obljetnicu objavljivanje Vinodolskog zakonika?

Nakladnik pretiska Kola, zagrebački Erasmus, već si je “debijem” privrijedio respektabilno mjesto.* Okupivši suradnike koji znaju što je knjiga i kako se od kulture može praviti i dobar posao, daju nam dovoljno razlog da vjerujemo kako je ovo samo početak. A što se Kola tiče, neće biti naodmet prizvati jednu rečenicu Igora Mandića kojom je prije gotovo četvrt stoljeća popratio pretisak Gajeve Danice: “... bilo bi žalosno kad bi ostala samo ukras na gizdavim policama biblioteka u kućama i vikendicama skorojevića”.

---

* Iza svega je stajao agilni, na žalost, rano preminuli publicist Srećko Lipovčan (1942. – 2009.). Krajem devedesetih, kada sam počeo s radom na svome projektu, pozvao me da mu pomognem u pripremanju reprinted časopisa Neven (1852. – 1858.). Napisao sam mu oko dvije kartice obrazloženja kao prilog traženju novčane potpore pri ministarstvima, pregledao sačuvane primjerke u NSK Zagreb i zaključio da su neki bolji u mojoj fakultetskoj knjižnici, pa čekali. Nakon nekoliko godina rekao mi je da potpora nije dovoljna, ali da ne odustaje. I danas mi je žao što nije uspio barem još Neven objaviti. Bio bi to dobar niz glavnih preporodnih časopisa: Danica, Kolo, Zora dalmatinska i Neven!